

TELEMARKS FORSKING

NOTODDEN

Åse Streitlien
EVALUERING AV MILL-PROGRAMMET I
SKIEN KOMMUNE
Delrapport 2

Rapport 02/2005
Telemarksforsking-Notodden

<i>Prosjektnavn:</i>	Evaluering av MILL-programmet i Skien kommune Delrapport 2
<i>Rapportnummer:</i>	02/2005
<i>ISBN:</i>	82-7463-128-5
<i>Oppdragsgiver:</i>	Skien kommune
<i>Kontaktperson:</i>	Prosjektleder Mette Bunting
<i>Dato:</i>	24.01.05
<i>Prosjektleder:</i>	Forsker Åse Streitlien
<i>Medarbeidere:</i>	Forsker Heike Speitz
<i>Prosjektansvarlig:</i>	Direktør Odd Erik Johansen
<p>TELEMARKSFORSKING-NOTODDEN Senter for pedagogisk forskning og utviklingsarbeid Lærerskoleveien 35, 3679 Notodden</p> <p>Telefon: 35 02 66 99 Faks: 35 02 66 98 E-post: tfn@hit.no Web: http://www.tfn.no</p> <p>Tiltaksnr.: 966 009 012</p>	

INNHOOLD

<u>1 INTRODUKSJON TIL EVALUERINGEN</u>	5
1.1 INNLEDNING	5
1.2 OPPDRAGET	5
1.2.1 MÅL FOR EVALUERINGEN	5
1.2.3 OM EVALUERINGSDESIGN	6
1.3 GJENNOMFØRING	6
<u>2 TEORETISK TILNÆRMING</u>	8
<u>3 RESULTATER</u>	10
3.1 NETTVERKSMØTER	10
3.1.1 GENERELT INNTRYKK	10
3.1.2 VURDERING	11
3.2 INTERVJU	12
3.2.1 STATUS I MILL	12
3.2.2 SYNSPUNKTER PÅ INNHOOLD, ORGANISERINGEN OG NETTVERK	13
3.2.3 UTFORDRINGER FOR ULIKE GRUPPER DELTAKERE	16
3.2.4 KRITISKE SUKSESSFaktorER	18
3.2.5 FREMTIDSPERSPEKTIVER	20
<u>4 OPPSUMMERING OG KONKLUSJON</u>	21
<u>REFERANSER</u>	22
<u>VEDLEGG</u>	23
INTERVJU – MILL – HØST 2004	23
SKOLELEDELSE (REKTOR/UNDERVISNINGSINSPEKTØR):	23
RESSURSPERSONER	24
LÆRERE	25
ELEVER	26

SAMMENDRAG

Denne rapporten er delrapport nummer 2 i evaluering av MILL-programmet. Rapporten beskriver siste del av første fase i programmet. MILL-programmet (Mange Intelligenser, Læringsstiler, Læringsstrategier) er et fireårig felles, forpliktende utviklingsprogram for Skien kommune og omfatter alle skoler/enheter. Programmet har som hovedmål å øke elevenes læringsutbytte og har denne visjonen: "Elevene i Skien kommune er aktive, selvstendige elever som gjør bevisste valg for å fremme sin egen læring i samspill med andre" (Fra Forord i programmet).

Evalueringen viser at prosessen i hovedsak har gått som forventet, men at skolene står ganske ulikt når det gjelder hva de har planlagt og gjennomført av programmet i løpet av 2004. Holdningene til MILL hos skolenes ledelse, ressurspersoner og lærere er positive. De har tro på programmet og mener at læringsmiljøet og læringstilbudet til elevene vil bli bedre når både barneskoler og ungdomsskoler arbeider mot de samme målene i skoleutvikling.

Samtidig viser rapporten at det fortsatt er en del utfordringer i nettverkene. Skoler står ulikt i prosessen, og det er også store forskjeller mellom innad på en og samme skole. Flere av respondentene mener at innholdet i MILL har vært mer rettet mot barnetrinnet enn mot ungdomstrinnet. Uansett trinn ser det ut til at skolene mener de har kommet et godt skritt videre i programmet. De har en positiv holdning til hva neste fase i programmet kan bety for elevenes læring.

1 INTRODUKSJON TIL EVALUERINGEN

1.1 INNLEDNING

Denne rapporten er delrapport 2 i evalueringen av MILL-programmet. Den beskriver siste del av første fase i implementeringen av programmet i grunnskolen i Skien kommune. MILL-programmet (Mange Intelligenser, Læringsstiler, Læringsstrategier) er et fireårig felles, forpliktende utviklingsprogram for Skien kommune og omfatter alle skoler/enheter. Programmet har som hovedmål å øke elevenes læringsutbytte og har denne visjonen: ”Elevene i Skien kommune er aktive, selvstendige elever som gjør bevisste valg for å fremme sin egen læring i samspill med andre” (Fra Forord i programmet). Det heter videre at man ønsker å involvere videregående skole, slik at det 13-årige skoleløpet ses i sammenheng. Det opplyses i programbeskrivelsen at barnehagene er i ferd med å lage sin tilpasning til programmet. MILL-programmet har et teoretisk fundament i forsknings- og utviklingsarbeid rundt Mange intelligenser (Howard Gardner), Læringsstiler (Dunn & Dunn) og Læringsstrategier (ProjectCRISS – Carol Santa). Prosjektet ledes av en *styringsgruppe* med representanter fra skoleetaten i Skien kommune. To av representantene her utgjør *programledelsen*. Ansvar for prosjektet slik det fremkommer i prosjektplan/aktivitetsplan med fremdrift, arbeidsfordeling, evaluering og forslag til justeringer har *prosjektleder*. I tillegg har prosjektleder ansvar for *referansegruppe*, samt *prosjektgruppe* hvor veilederne ved Pedagogisk Senter sitter.

På den enkelte skole har rektor to *ressurspersoner* å samhandle med i gjennomføringen av MILL-programmet. På de fleste skoler er dette plangruppermedlemmer. Plangruppe/MILL-gruppen og ledelsen ved den enkelte skole har ansvaret for planlegging, oppfølging, gjennomføring og evaluering på egen skole. MILL-gruppen deltar i utvidet skolering og bistår dessuten i underveisevaluering og justering av MILL-programmet.

1.2 OPPDRAGET

Telemarksforskning-Notodden (TFN) fikk i 2003 i oppdrag av Skien kommune å evaluere MILL-programmets første fase. Første delrapport ble levert i januar 2004 (Speitz og Streitlien 2004). Våren 2004 inngikk Telemarksforskning-Notodden en ny avtale om å fortsette evalueringen ut året 2004. Oppdraget som denne rapporten omhandler, gjelder altså evaluering av programmets avslutning av første fase.

1.2.1 Mål for evalueringen

I evalueringen ønsker Telemarksforskning-Notodden å undersøke hva som fremmer og hemmer implementering av MILL-programmet ved den enkelte skole, og hvordan ledelse, organisering, veiledning og kompetanseutvikling fungerer.

Evalueringen har følgende hovedmål:

- Å frembringe kunnskap om utviklingsprogrammet fører til en begrunnet forståelse hos skoleledelse og lærere for utvikling av skolens opplæringstilbud
- Å kartlegge pedagogiske kvaliteter ved programmets oppbygging og organisering
- Å analysere hvordan programmet virker inn på skolens undervisningspraksis
- Å identifisere kritiske suksessfaktorer i utviklingsprogrammet.

I første delrapport var siktemålet å få inn data på hvordan det ble lagt til rette for at teorigrunlaget og strategiene i programmet skulle bli en integrert del av skolens virksomhet. Som konklusjon i delrapport 1 ble det reist en del utfordringer/problemstillinger som programmet på gjeldende tidspunkt stod overfor (Speitz og Streitlien 2004).

Med bakgrunn i disse problemstillingene fra 2003 har evalueringen i 2004 rettet søkelyset mot følgende områder:

- Fremdrift og status i MILL
- Synspunkter på innhold, organisering og nettverksarbeid
- Utfordringer
- Kritiske suksessfaktorer
- Fremtidsperspektiver

1.2.3 Om evalueringsdesign

Evalueringsdesignet fra høsten 2003 har blitt fulgt videre i 2004. Innhenting av data har foregått gjennom dokumentstudier, observasjon og intervju.

1.3 GJENNOMFØRING

Telemarksforsking-Notodden har i 2004 hatt en økonomisk ramme på 50.000 kr¹ til evaluering av MILL-programmet. Dette har begrenset hvor bredt vi har kunnet gå ut. Ved siden av den utvalgte ungdomsskolekretsen fra forrige periode involverte vi en ny ungdomsskolekrets i evalueringen.

I 2004 deltok TFN som deltakende observatør på tre nettverksmøter i kretsene. Ellers har vi vært observatører på to kurs for ressurspersoner og på en hel kursdag for grunnskoler, videregående skoler og høgskole i Telemark hvor Rita Dunn var foredragsholder. Vår deltakelse på disse kursdagene har vært viktig i

---

¹ Ledelsen av programmet vil sammen med TFN skrive en søknad til KS (Kommunenes Sentralforbund) om midler til en større evaluering hvor også Asker kommune inngår.

evalueringen, både med tanke på utforming av intervjuguide og lignende, men også for å ha en forståelse av det teorigrunnet som blir presentert for deltakerne.

I tillegg til deltakende observasjon har vi gjennomført intervjuer hvor ulike grupper har vært representerte (elever, lærere, ressurspersoner, skoleledelse) (jf. intervjuguide, vedlegg).

2 TEORETISK TILNÆRMING

Et viktig prinsipp i utviklingsarbeid er å skape motivasjon hos deltakerne til å delta. Som vi har henvist til i delrapport nummer 1, understreker Miles & Huberman (1984) at "user's commitment" er en viktig faktor for at et utviklingsarbeid skal lykkes. Der utviklingsarbeid blir karakterisert som vellykket, er alltid "user's commitment" plassert som moderat eller høy. Der effekten av prosjektene blir beskrevet som liten, er denne faktoren lavt plassert. Dialogen mellom prosjektledelsen og de som utfører prosjektet av vesentlig betydning for å holde motivasjonen oppe.

MILL er organisert og bygget opp med basis i lærernes undervisningspraksis og innholdet i deres arbeid. I prosjektet får deltakerne anledning til å prøve ut i egen undervisning det som er presentert av teoristoff på kurssamlinger og i litteratur. Det ligger muligheter for en systematisk veksling mellom faglig kunnskapsoppdatering, diskusjoner og utprøving i praksis. Moxness (1986) understreker dette som et viktig prinsipp når det gjelder læring - at læring skjer når individet endrer sine handlinger som følge av refleksjon over egne erfaringer. Læring kan beskrives som en prosess hvor individet interagerer i samspill med sine egne muligheter og omgivelsenes krav. Hvis en har som mål å endre praksis, må en derfor ta utgangspunkt i det som allerede skjer for å skape refleksjon over handling.

Kirkpatrick (1998) har studert hvordan *effekten* av et utviklings- eller utdanningsprogram kan evalueres. Han velger å dele effekten inn i fire nivåer (Kirkpatrick: 19):

1) Reaksjon, 2) Læring, 3) Atferd og 4) Resultater.

Når det gjelder *reaksjoner*, forsøker en å evaluere hvordan deltakerne reagerer på tiltaket. Et annet ord for dette som Kirkpatrick bruker er "a measure of customer satisfaction" (s. 19). Reaksjonen til brukerne bør helst være positiv, slik at de vil anbefale programmet for nye deltakere, men også fordi positive reaksjoner skaper motivasjon for å lære. Som Kirkpatrick sier: "Positive reaction may not ensure learning, but negative reaction almost certainly reduces the possibility of its occurring" (s. 20).

Læring definerer Kirkpatrick i denne sammenhengen som "the extent to which participants change attitudes, improve knowledge, and/or increase skills as a result of attending the program" (s. 20).

Endring i *atferd* er den egentlige målestokken for hvor vellykket et program er. Endret atferd i MILL kan for eksempel bety at en lærer endrer undervisningspraksis i henhold til grunnleggende prinsipper i programmet.

Kirkpatrick understreker imidlertid at det kan ha foregått mye læring som ikke nødvendigvis kommer til uttrykk som endret atferd. Årsakene til det kan ligge i arbeidsforhold og arbeidsklima i en organisasjon. Det kan være forhold her som gjør at det er vanskelig å endre praksis, selv om man egentlig er motivert for å gjøre det, og også har kunnskaper til å gjøre det. Når det gjelder MILL kan for eksempel fysiske rammebetingelser eller kollegiale forhold ved en skole være årsak til at lærere ikke implementerer MILL i undervisningen så mye som de egentlig ønsket.

Det siste nivået, *resultater*, defineres som de endelige resultater som skyldes at deltakerne gjennomførte et program. I sammenheng med utdanning og undervisning kan det være vanskelig å måle endelige resultater. Her brukes termer som kommunikasjon, motivasjon, beslutningstaking og lignende. Det er derfor vanskelig å være presis i forhold til hva som er virkninger og hva som er årsaker, slik Kirkpatrick ser det.

I evalueringen av MILL er utfordringen å studere både resultater, læring, atferd og resultater på ulike nivåer underveis i prosessen. Et hovedpoeng med *prosessevalueringen* som har foregått i 2003 og 2004, er å analysere hvordan deltakerne beskriver sine erfaringer i MILL. Gjennom tilbakerapporteringer til de prosjektansvarlige kan prosjektopplegget slik justeres og forbedres.

3 RESULTATER

3.1 NETTVERKSMØTER

TFN deltok som observatører på nettverksmøter i de to ungdomsskolekretsene. Under møtene tok vi fortløpende notater. Våre notater er ikke å betrakte som referater fra møtene. Vår interesse har i første omgang vært å belyse noen av de evaluerings-spørsmålene som var gjeldende i denne perioden, og om vi kunne identifisere en progresjon eller tydelige endringer fra møtene i 2003.

3.1.1 Generelt inntrykk

Nettverksmøtene i 2004 fulgte samme møtестruktur som foregående år. Møtetiden var inndelt i fokustid, læringsøkt og en evaluering til slutt. En prosessdriver hadde ansvaret for møteledelsen.

Nettverksmøtene startet vanligvis med at alle skolene kom med temaønsker for læringsøkta. Temaer som gikk igjen var:

- Når passer det best å ta MI (Mange intelligenser) inn i undervisningen?
- Hvordan kan en tilrettelegge klasserom og skolen som helhet for MILL?
- Elevmedvirkning – på hvilket nivå skal den foregå? Og hva legger vi i begrepet elevmedvirkning på ulike klassetrinn?
- Hva skal elever fra barnetrinnet ha med seg fra MILL når de begynner på ungdomstrinnet?

I læringsøkta presenterte gjerne noen av skolene hvordan de konkret hadde arbeidet med MILL. Det kunne for eksempel være hvordan de integrerte MI (Mange Intelligenser) i undervisningsplaner og i arbeidsplanene til elevene. Erfaringene var at elevmedvirkning kunne være komplisert å få til, men ved temaorganisering av det faglige innholdet var det lettere å synliggjøre mange intelligenser og ulike læringsstiler for elevene.

Et tema som ser ut til å være svært aktuelt i begge nettverkene, er hva elevmedvirkning egentlig innebærer på de ulike alderstrinnene og hvordan elevmedvirkning skal komme til uttrykk i skolens undervisning. Et eksempel som ble presentert i denne sammenheng, var hvordan elevmedvirkning kan ivaretas i mappevurdering. Når det gjaldt elevmedvirkning for øvrig, var erfaringene delte. Noen mente at dette var komplisert å gjennomføre i praksis, da ikke alle elever var modne for ”ansvar for egen læring”. Inntrykket noen satt igjen med var at elever kunne utnytte situasjonen hvis de fikk mye frihet til å velge hva de skulle arbeide med og hvordan de skulle arbeide. Andre hadde erfart at dette ikke var noe problem, bare man ga elevene en viss struktur å arbeide innenfor, for eksempel ved å gi dem et begrenset antall valg, særlig i starten.

I diskusjonene ga ungdomsskolenes representanter uttrykk for at barnetrinnet hadde kommet lengst i implementeringen av programmet. En årsak til dette slik de så det, var at mange av eksemplene som var brukt på kurssamlinger passet best for barnetrinnet. Mange mente at barnetrinnet hadde større mulighet for å integrere MILL i undervisningspraksisen enn det ungdomstrinnet hadde. En annen grunn som ble trukket frem, var at ungdomstrinnet har andre krav i opplæringen,

blant annet at elevene skal forberede seg til eksamen i ulike fag. Slike rammer, samt fysisk trangboddhet la begrensninger på prosessen ved ungdomskolene, ble det sagt.

Nettverksmøtene ble vanligvis avsluttet med en evalueringsrunde og med nye forslag til hva som skulle gjøres frem til neste møte. Et viktig mål i nettverkene var hvordan man kan styrke overgangen fra barnetrinn til ungdomstrinn. Det ble her vedtatt å lage en progresjonsplan i MILL for alle trinn i grunnskolen.

3.1.2 Vurdering

Møtestrukturen så ut til å fungere bra i begge nettverkene. Deltakerne virket fortrolige med strukturen og holdt seg lojalt til det møtet hadde bestemt skulle være fokusområder. Bruken av begreper fra MILL var innarbeidet og integrert i språkbruken på møtene. Deltakerne så ut til å ha utviklet et felles begrepsapparat når de diskuterte ulike problemstillinger, selv om noen innrømmet at de hadde behov for å lese mer teori og få bedre kunnskaper om de grunnleggende prinsippene i prosjektet. Ikke alle var like fortrolige med for eksempel læringsstrategiene som programmet anbefaler at elevene skal kunne bruke.

Deltakerne virket noe tryggere på hverandre enn det tilfellet var i 2003. Dette kom til uttrykk blant annet ved at man tok opp mer kontroversielle temaer, for eksempel ulike syn på ungdomstrinnet og barnetrinnet når det gjaldt MILL-programmets kvaliteter, samt ulik forståelse innad i personalet ved en og samme skole med hensyn til hva som kunne virke hindrende på implementeringen av MILL. Nettverksmøtet fremstår som et svært viktig forum i MILL-programmet, både med tanke på det arbeidet som pågår innad i skolen, men også med tanke på å knytte ungdomsskolene tettere til barneskolene og styrke samarbeidet mellom trinnene. Når det er sagt, vil deltakernes opplevelse av møtet være sterkt avhengig av prosessdriver og hvordan møtet ledes. Det kan lett oppstå et A-lag og et B-lag i diskusjonen i forhold til hvor langt den enkelte skole er kommet. Noen skoler har mange eksempler å komme med, mens andre har mindre å vise til. Det ligger en viss fare for at noen deltakere kan bli dominerende i diskusjonen hvis ikke møtestrukturen sikrer alle talerett. Noen skoler som føler at de ikke har noe å bidra med, kan også gå trøtt. Å opprettholde en streng møtestruktur virker både hensiktsmessig og nødvendig for å gi god balanse i bidragene. Møtestrukturen virker forpliktende og får også frem idéer fra skoler som kanskje ikke har kommet særlig langt i prosessen.

Et samlet inntrykk fra møtene er at nettverkene har en del utfordringer i forholdet mellom barnetrinn og ungdomstrinn å ta tak i videre. Det kan se ut til at barnetrinnet har flere konkrete tiltak å vise til og har hatt en raskere progresjon enn det ungdomstrinnet har hatt. Ildsjeler finnes både på barnetrinn og på ungdomstrinn. Disse legger ned mye ekstraarbeid i for eksempel utforming av MILL-materiell. Det kan så langt virke som barnetrinnet har et større antall ildsjeler blant lærerne. Imidlertid er det også en del utfordringer når det gjelder forskjellene mellom barneskolene, mellom pionerene og de som ikke har kommet så langt. Slike forskjeller mellom skolene vil medføre ulik takt og ulik grad av støtte i prosessen videre.

3.2 INTERVJU

Høsten 2004 gjennomførte TFN intervju med et utvalg personer fra de to ungdomsskolekretsene. Totalt intervjuet vi åtte personer. Informantene som ble valgt ut, representerer ulike grupper, så vel som ulike funksjoner og arbeidsoppgaver. Intervjuene tok opp mot 45 minutter. Som tidligere nevnt fokuserte intervjuet på følgende områder

- Fremdrift og status i MILL
- Synspunkter på innhold, organisering og nettverksarbeid
- utfordringer for skoleledere, ressurspersoner og lærere
- Kritiske suksessfaktorer
- Fremtidsperspektiver

Under intervjuene åpnet vi også opp for at informanten kunne ta opp andre momenter enn de som vi hadde valgt ut i intervjuguiden.

3.2.1 Status i MILL

Når det gjelder status i MILL-programmet, vurderer respondentene denne som noe varierende. Det er store variasjoner innad på en og samme skole, og det er store variasjoner mellom skolene. Noen skoler mener de har vært pionerer i MILL, andre er klar over at de har hengt mer etter. Respondentene opplever imidlertid at dette er som forventet. Små skoler har andre forutsetninger å arbeide ut i fra enn de store skoler har. Skolene har ulike forutsetninger, både når det gjelder fysiske rammebetingelser, interesse hos ledelse og graden av engasjement i personalet. Skolene kom dessuten ulikt ut i programmet, da noen hadde "tjuvstartet".

Generelt vurderes strategien i prosjektet i første fase som vellykket. De fleste stiller seg fortsatt positive til den store satsningen Skien kommune har gjort. Som flere nevner spesielt, er det verdifullt at programmet omfatter alle grunnskoler i kommunen.

- *En slik satsning har vi savnet lenge*
- *Vi får bedre kontakt med de andre skolene i kommunen gjennom programmet.*

Som en skoleleder uttaler, er det også lettere å motivere lærere til å drive utviklingsarbeid når alle skoler i kommunen kan snakke sammen og møter de samme kravene. Det blir også bemerket at det er svært positivt at prosjektet strekker seg over flere år, da dette gir tid og rom for utvikling. Det å endre praksis vil ta tid, og dette har MILL tatt hensyn til ved å strekke programmet over såpass mange år.

Respondentene mener at det teoretiske innholdet i MILL har "satt seg" i de fleste kollegier. Lærerne ser nå frem til et nytt år med MILL. Flere skoler har implementert MILL i undervisningen og har konkrete tiltak å vise til.

- *Kartlegging er godt i gang, det er en bevissthet rundt de "Mange Intelligenser", en del læringsstrategier brukes, og noe taktilt materiale er utarbeidet*
- *Det er nå mye bra jobbing her ved skolen*
- *Jeg er fornøyd med første fase.*

Som flere nevner, er mye i MILL kjent fra før. Mange av teknikkene og strategiene har vært brukt av lærere tidligere. Det som er styrken i MILL etter manges mening, er systematikken og helheten i programmet.

- *MILL er egentlig ikke noe nytt, men det brukes nå på en mer bevisst måte. Blir veldig bevisstgjort. Lærere har alltid strevd med å finne noe for alle. Nå er det så synliggjort.*

Når det gjelder foreldrenes holdninger til MILL, opplever mange positiv respons fra foreldre. Eventuell skepsis i foreldregruppa i startfasen er det mye mindre av nå.

- *Foreldrene er åpne for MILL når de får orientering*
- *Foreldrene er positive. De opplever at ungene kommer hjem og er glade. Men det er nok viktig med jevnlig informasjon, ikke bare en engangsforeteelse. Vi snakker for eksempel ikke om intelligenser her, men om klokskap – for eksempel kroppsklok osv. Mange foreldre vil reagere negativt på intelligensbegrepet*
- *MILL er et tema på alle foreldremøter. Det er faktisk ingen negative kommentarer – de virker nysgjerrige og interesserte i MILL. Vi har jo gått forsiktig fram og forklart hva en intelligensprofil er og hva vi vil bruke for at elevene skal lære best mulig*
- *Jeg hang opp Mange Intelligenser i klasserommet og hadde en innføring for foreldrene.*

Første fase i programmet har vært utfordrende på mange måter:

- *Fase 1 var ganske hektisk, veldig mye kurs, nettverksmøter og andre møter. Men kanskje måtte en sette inn støtet for at deltakerne skulle bli informert. Men det var for mange møter – det ble for mye*
- *Jeg tror det var viktig å roe ned aktivitetene. Jeg ble ganske frustrert over alle møtene.*

Hovedinntrykket etter intervjuene er at første fase har vært strevsom med en hektisk møtevirksomhet og mange nye områder å sette seg inn i. Men når deltakerne ser tilbake, uttrykker de tilfredshet med det de tross alt har oppnådd.

3.2.2 Synspunkter på innhold, organiseringen og nettverk

I og med at skolene står noe ulikt i fremdriften, kunne vi forvente at de også hadde ulike synspunkter på **innholdet** i programmet. Det er imidlertid slående at de aller fleste mener at de kan finne noe de har bruk for og noe som er interessant å lære mer om i MILL. Det faglige innholdet i programmet oppleves av respondentene som både lærerikt og nyttig.

- *Vi har fått til ganske mye – folk har fått forståelse for teorien. I praksis er det noen som gjør veldig mye, mens andre ikke er like ivrige*
- *Jeg synes at skolen har kommet et skritt videre fra i fjor. Alle driver ikke likt, men jeg tror vi har en felles forståelse*
- *Det er viktig med samarbeid og lojalitet. De fleste lærerne aksepterer MILL og er lojale*
- *Et veldig nyttig og veldig artig prosjekt. Mye som kan nyttiggjøres, mye en kan dele med hverandre – det må vi bli flinkere til*
- *Lærerne mener at de kan se at MILL er et bra verktøy.*

Lærere kan også se at elever begynner å se meningen med MILL, og noen har begynt å benytte seg av det de har lært i MILL på egenhånd:

- *Elevene er etter hvert oppmerksomme på sterke og svake sider. Elevene bruker jo MILL-strategier*
- *Vi øver på læringsstrategier, og elevene kan velge det de har lyst til*
- *Når jeg ber dem om å bruke spesielle studieteknikker i forberedelsen av en prøve, så ser jeg at de har forberedt seg bedre, de husker mye mer*
- *De aller flinkeste elevene bruker nok MILL på prøver og sånn, men ikke alle gjør det. Så godt innarbeidet er det ikke.*

Det å integrere MILL i den daglige undervisningen kan by på utfordringer. Som en lærer på ungdomstrinnet sier:

- *Vi er ikke vant til å jobbe på denne måten. Det er krevende for oss*

Noen uttrykker også bekymring for at elevene blir for utflytende når de får friheten til å velge.

- *Jeg er usikker på om vi får til ansvar for egen læring. Det har lett for å bli ustrukturert for elever som har problemer med å konsentrere seg*

Andre har meninger om hvordan dette kan unngås:

- *Vi har vært veldig bevisste at det ikke skal bli for utflytende – at det skal være få valg i starten i stedet for å spre oss over veldig mye. I første og andre klasse kan det være for eksempel tre valg. Elevene kan ikke velge fra alle hyller. Det tror jeg er veldig viktig. Det skal være valg, men ikke for mange. Det har vi snakket om – hvis det blir for stort og for mange valg, blir det vanskelig med evalueringen. Elevene skal stå for valgene sine og forklare hvorfor og hva de har gjort. Det må være en struktur.*

Elevene selv har blitt kjent med MILL, men her vil det naturlig nok være ulik grad av bevissthet om hva som er MILL i undervisningen og hva som ikke er det. En elev sier det slik:

- *Jeg bruker en del studieteknikker, for eksempel tar jeg notater før prøver og lager tankekart når jeg skal skrive oppgave i norsk. Jeg har også funnet*

ut når det passer best for meg å gjøre lekser. For meg nytter det ikke å begynne med leksene rett etter skolen. Jeg må vente litt. Musikk kan jeg ikke bruke, det bare forstyrrer. Jeg liker også godt å ha litt dempet lys når jeg arbeider.

Eleven har også opplevd at det kan være bra å bruke studieteknikker før prøver og lignende:

- *Jeg husker bedre til prøver når jeg har laget notater til stoffet. Jeg trenger å skjønne hva stoffet er. Men mange i klassen synes det er unødvendig å bruke tid på MILL. Men alle vil kanskje ha nytte av å finne ut en best mulig måte å jobbe på.*

Som denne eleven peker på, så er MILL-arbeid imidlertid knyttet til en av lærerne ved skolen.

- *Vi bruker det når vi har lærer A, særlig i norsk, KRL og samfunnsfag. De andre lærerne bruker det ikke i det hele tatt.*

Ut fra elevsynspunkt er det også slik at MILL kanskje egner seg bedre i noen fag fremfor andre. Fagene som nevnes spesielt er nettopp norsk, samfunnsfag og KRL.

Når det gjelder **organiseringen** i ungdomskolekretser, er de fleste fornøyde. Men her har det nok vært en utviklingsprosess både i nettverket og ved mange skoler.

- *I hele fjor følte vi at vi snakket forbi hverandre og ikke snakket om det samme*
- *Alt har ikke alltid gått like knirkefritt. Store nettverk med mange deltakere på nettverksmøter kan også føles tungt til tider. Skolene er ulike og mange stemmer skal bli hørt. Det kan da være vanskelig å snakke med samme stemme*
- *Jeg er ikke helt enig med meg sjøl hvordan den beste organiseringen er. Det er svært viktig å ha en ledelse som er ivrig. Hvis du ikke har en ledelse som er ivrig, så går det veldig tregt. Det er bra at det er ressurspersoner som drar på kurs og blir skolert*
- *Det er fryktelig delte meninger, men de fleste har vel etter hvert en positiv holdning til organiseringen. Kjempeviktig å få videreføre det elevene har med seg fra barnetrinnet. Legge opp til forskjellige måter å tilnærme seg vanskelig stoff på er jo positivt for alle skoleslag*
- *Noe av problemet er at vi er så mange i nettverket. Det er store ulikheter mellom skolene, men det gjør jo også samarbeidet mer interessant og utfordrende*
- *Det er veldig lite kontakt mellom ungdomsskolene*
- *Tror det er nødvendig å dele kursene etter trinn. Mange fra ungdomsskolen stiller seg spørrende til hvordan de kan bruke eksempler fra småskoletrinnet.*

Ellers er respondentene fornøyde med prosjektledelsen og den oppfølgingen de får herfra. De synes det er bra med én prosjektleder de skal forholde seg til:

- *Veldig fornøyd med kommunikasjonen med prosjektledelsen. Det er en åpen tone og våre kursønsker blir imøtekommet.*

3.2.3 utfordringer for ulike grupper deltakere

Skoleledere

I alle typer utviklingsarbeid ved en skole er ledelsens rolle viktig. I MILL har skolelederne fått anledning til å få opplæring i MILL på lik linje med lærerne. I delrapport 1 (Speitz og Streitlien 2003) uttrykte skoleledere at de stilte seg fullt og helt bak MILL.

I et stort lærerkollegium vil det være ulike holdninger til prosjektet, og dette vil bety spesielle utfordringer for skoleleder. Som en leder sier om strategien:

- *Vi i ledelsen har vært veldig åpne og gitt rom for at det er lov å prøve ut og gitt uttrykk for at det er det her som gjelder nå. MILL er noe som kommunen satser så mye på, så dette er ikke noe som "går over". Det er noe vi må, og da får man gjøre det beste ut av det. Gi ros til de som er underveis. Å gi tilbakemeldinger er viktig. Vi har vært veldig bevisste på å si i fra når ting har vært bra. Vi har også vært veldig bevisste på når det har skjedd noe med de som ikke har vært så veldig ivrige i utgangspunktet. For å synliggjøre dette, gir vi ros i plenum. Det prøver vi å passe på å følge opp.*

Det er også viktig at ledelsen kan inspirere og holde prosjektet varmt når motivasjonen ser ut til å avta i kollegiet. Lærerne har også synspunkter på betydningen av ledelsens rolle i prosjektet:

- *Vi har en ledelse som brenner for MILL og det betyr svært mye. Her er det for eksempel lov å bruke alle rom, grupperom og korridorer, og også å prøve ut forskjellige ting*
- *Det er så viktig å ha en ledelse som er ivrig.*

Skolelederne har en del utfordringer når det gjelder å samle kollegiet og inspirere mer motvillige lærere:

- *Vi har nok strevd med å få folk til å være med fullt ut*
- *Noen er vanskeligere å få i gang, men vi har gjort en del lure ting. For eksempel at vi en dag har felles tid hvor vi diskuterer arbeidsplaner. Uttalelser som at jeg har lært mer av MILL enn det jeg har gjort på lenge fra mer motvillige lærere, styrker oss i troen på at vi er på rett vei. Det er lyspunkter*
- *Min rolle i plangruppa og på fellesmøter med personalet er å undersøke hvor MILL står og prøve å inspirere og motivere.*

Når det gjelder kompetanseutvikling av skoleledere, kan den oppleves som at man får dobbelt opp av kurs (som også noen ga uttrykk for i 2003):

- *Det bli for mange kurs på skolelederne og til dels overlappende kurs. Vi er med på litt for mange arenaer. De som arrangerer må være nøye på hva innholdet i kursene er.*

Skolelederne roser sine ressurspersoner og mener de er avgjørende for prosjektets suksess på skolen:

- *Ressurspersonene er viktige pådrivere og veiledere i prosessen, så mye står og faller med disse*
- *Vi har flinke teamledere som driver dette godt.*

Det er også tydelig at det å besøke andre skoler og se hvordan ting kan gjøres i praksis, blir vurdert som positive bidrag i utviklingsarbeidet av skolelederne.

Når vi får besøk, kan det også være fra personer utenfor kommunene. Jeg tror det med besøk er veldig viktig, for det er nok noe med å se hvordan de innreder rom og hvordan MILL brukes i praksis – det er noe helt annet å se hvordan det fungerer enn å bare høre om det. Det vil jo være en skepsis mot det en hører om på kurs, for så rosenrødt er det vel ikke. Jeg syns det har vært veldig fint at det har kommet besøk hit til skolen.

Skolelederne mener at dette med skolebesøk og ”skolevandring” er inspirerende og lærerikt, både for de som får besøk og de som besøker. Dette gir også skolelederne en tydeligere rolle i MILL.

Ressurspersoner og lærere

Ressurspersonene og lærerne som er de sentrale aktørene i implementeringen av MILL-programmet i klasserommet, møter utfordringer på forskjellige nivåer i prosessen, men særlig når det kommer til den praktiske implementeringen. Hovedinntrykket er at ressurspersonene trives med den funksjonen de har. De virker langt sikrere på sin rolle enn det en del ressurspersoner gjorde høsten 2003. De er dessuten fornøyde med den oppfølgingen og kompetanseutviklingen som har funnet sted. Kursene er viktig påfyll i arbeidet.

- *Vi var på kurs i forrige uke, og da følte jeg at vi var godt rustet til å starte fase 2*
- *Vi har bedt om kurs i mappevurdering, og det får vi. Det er det mange som har ønsket seg.*

Ressurspersonene har innsett at de må være tålmodige når MILL skal implementeres i kollegiet. Som de sier:

- *Jeg må være en pådriver, bygge stein for stein, ikke ha for store ambisjoner. Jeg tar opp MILL på teammøter, prøver å finne noe til hver gang. Det er viktig å ikke ha for stor fart. Læringsstrategier for eksempel synes jeg er vellykket. Vi har brukt MILL før, men nå er det mer systematisk*
- *Fungerer greit når en ikke har for stor fart*
- *Jeg ser det som en fordel å være med å styre litt og være en pådriver i arbeidet.*

Det både ressurspersoner og lærere opplever som strevsomt, er å skaffe tilveie egnet undervisningsmateriell. Her ser det ut til å være et visst press.

- *Det som er problemet er jo å lage alle hjelpemidlene – det tar jo veldig lang tid. Der kjenner jeg at vi er pressa hele veien*
- *Vi må opprette et MILL-kartotek hvor lærere kan låne av hverandre.*

Det er ikke uten videre enkelt å legge ut materiell som enkeltlærere har utviklet til felles benyttelse. Noen har erfaringer med at det da svært raskt blir rot i systemet, ting blir borte og systemet blir ødelagt. Som en sier, så vil hun nødvendigvis gi slipp på det som hun har brukt mange timer på å lage. Det som er viktig, er at det er ulikt materiell som har sin faste plass i klasserommet og som elevene kan benytte seg av når det er behov.

- *Vi har laget masse materiell. Brukt veldig mye tid. Vi ønsker lettere tilgang til MILL-materiell for en lav pris. Vanskelig å dele på materiell, mye kan bli borte underveie, men ideer deler vi gjerne.*

Noe annet som også fremtrer som en stor utfordring for lærerne i undervisnings-situasjonen, er hvordan romproblemer kan løses. Som respondentene sier, påvirker de fysiske rammebetingelsene i høy grad hva som er mulig å gjennomføre.

- *De fysiske rammevilkårene kan være en hindring, vi savner mer areal. For eksempel når elevene skal bruke kroppen – som trampoline ved bokstavinnlæring - må vi flytte vekk og ta fram. De fleste her har imidlertid lyktes i å innrede MILL-klasserom i større eller mindre grad.*

Ved noen skoler har lærere i felleskap funnet kreative løsninger, for eksempel benker som kan brukes både til å arbeide ved og sitte på, og som kan stables slik at de tar liten plass når de ikke er i bruk.

Tidsaspektet blir også trukket frem som en utfordring.

- *Jeg ønsker at jeg hadde bedre tid og at det var mer samarbeid på tvers av trinnene*

I intervjuet spurte vi også om de hadde registrert om MILL hadde positiv effekt på elevenes læringsresultater. De fleste mente at det var litt tidlig å si noe eksakt om det, men noen mente å se tendenser.

- *Elevenes læringsutbytte – mye tyder på at det har positiv effekt – for eksempel så vi dette på resultatene fra en leseprøve vi hadde i andre klasse*
- *Brukte MILL på bokstavinnlæring i andre klasse. Det fungerte veldig bra – praktisk og enkelt.*

3.2.4 Kritiske suksessfaktorer

Som vi har sett, peker flere respondenter på at det er store forskjeller mellom barnetrinn og ungdomstrinn når det gjelder fremdrift i prosjektet. Dette skyldtes etter manges mening at en del innhold i MILL har vært bedre tilpasset barnetrinnet. Lærere på ungdomstrinnet mener for eksempel at det har blitt ”mye klipping og liming”. Ungdomstrinnet ser derfor frem til hvordan MILL kan benyttes i opplæringen i enkeltfagene.

- *Det vi har snakket veldig mye om på ungdomstrinnet, er det med fag, hvordan kan vi bruke MILL i fagene. Hvis det hadde vært litt mer rettet inn mot fag, hadde det vært bra for oss*

- *Noen synes kanskje det er vanskelig å få tid til ting. Det er det som det ofte strander på - å få tid til å lage ting. Det å ha MILL fast i uka, dit er det ikke så mange som har kommet*
- *MILL – mange spennende ting, jeg ser poengene med det, men til det å få det inn i arbeidsplanene våre - det er vanskelig. For det første er ikke vi vant til å jobbe på den måten på ungdomstrinnet. Det er krevende for oss. En del ting passer veldig bra for barnetrinnet. Det er så lite av et stort pensum vi kan bruke for eksempel i spill.*

Imidlertid har det skjedd visse endringer når det gjelder kurstilbudene. Som en lærer fra barnetrinnet sier:

- *VAKT-kurset var veldig bra, for det var lagt opp til ungdomstrinnet. Det har vært mange kurs som har vært lagt opp til barnetrinnet. Det har jeg hørt en del ganger. Mange fra ungdomsskolen har følt seg litt utenfor.*

Når det gjelder fysiske rammebetingelser, stiller skolene svært ulikt.

Ungdomsskolene ser ut til å ha større plassproblemer enn barneskolene. Noe annet som påvirker innredningene på ungdomstrinnet, er at elevene flytter mer fra ett klasserom til et annet. Kravet til ulik møblering og ulikt utstyr oppleves av mange som vanskelig å oppfylle.

- *Her ved skolen er de fysiske rammefaktorene en utfordring. Små rom og mange elever - så i fjor prøvde jeg å få til en stillekrok, men jeg har mer enn nok med å få elevene inn i klasserommet. Vi har tatt opp hvordan vi kan bruke fellesarealene mye mer, til utstillinger av ting vi har gjort for eksempel. Der har vi et potensial. Vi bruker jo gangene nå også, men så er det branntilsynet som sier at vi ikke kan bruke arealet der. Og så har vi fått i gang et stillerom og så har vi mediateket og biblioteket. Men i klasserommene er det veldig mye tradisjonelt.*
- *Vi er ikke på nivå med en del barneskoler som kan vise fram rom m.m. Her er det ikke så lett å innrede MILL-rom da rommene brukes av forskjellige elever hele tiden.*

Eleven som representerer ungdomstrinnet, har også sine tanker om hvorfor MILL ikke har kommet lengre enn det det har:

- *Grunnen til at det ikke er mer utbredt her ved skolen, er at vi ikke har kapasitet. Vi har ikke penger til å kjøpe sofaer og annet utstyr som vi trenger. Det er heller ikke plass til spesielle innredninger.*

Fra elevståsted er det viktig at MILL ikke bare er noe en lærer om, men faktisk noe som brukes i læringsarbeidet. Visse forutsetninger må imidlertid være tilstede for at MILL skal bli godt integrert. Som eleven sier, er det nå viktig:

- *at skolen tar prosjektet mer alvorlig. Nå er det bare en lærer som bruker det, og hun er en slik ressursperson. Vi trenger mer penger til utstyr. Vi bruker for mye tid til å gå igjennom hvordan læringsstiler og læringsstrategier kan brukes, men vi burde gå mer rett på og bruke dem i stedet for å snakke om hvordan de kan brukes.*

Annet som nevnes som kritiske faktorer, er at regler ved skolene kan hindre implementeringen av MILL.

- *Mange regler kan jo gå på tvers av det som er hovedintensjonen i MILL. Regler kan virke veldig firkantet, men det må de kanskje være når vi er mange elever og lærere her ved skolen.*

En tredje faktor som trekkes frem i intervjuet som en utfordring i neste fase, er det å holde motivasjonen oppe hos alle, uansett ståsted. Dette blir en viktig oppgave, spesielt for skoleledere fremover.

- *Det er nok lærerne første og fremst hvor vi trenger å opprettholde motivasjonen. Det at vi ser resultater er også viktig, og at dette blir tydeliggjort for alle i kollegiet.*

3.2.5 Fremtidsperspektiver

Respondentene er optimistiske med tanke på MILL-arbeid fremover. De har sine klare ønsker for det som skal skje videre i programmet.

- *Jeg ønsker at alle lærere skal kunne bruke dette i klasserommet. Mye av det har de brukt, men mer sporadisk – de mangler systematikken. Jeg håper også at elevene skal bli mer bevisste på hvordan de arbeider og lærer best*
- *En må jo håpe på at dette er noe som kan forandre skolehverdagen til det positive. Utsagn fra elever tilsier at dette er bra. MILL-tenkning henger veldig sammen med det nye lærestoffet og ny læreplan.*

Fra elevens side er det også et ønske om at MILL skal fortsette. En elev begrunner dette slik:

- *Vi får mer interessante timer og ikke bare læreren som står og underviser. Timene ville bli mer varierte.*

Elevenes læringsresultater er et viktig mål på hvor vellykket MILL er. I intervjuene er det flere som peker på dette aspektet.

- *Målet er å kunne se positive innvirkninger på elevenes læringsresultater, at de få bedre karakterer og lærer mer. Vi bør også forlange mer av elevene. Det er vi litt opptatt av. Når vi ser på "Kunnskapsløftet", så er det her mye sammenfallende med fase 2 i MILL*
- *Det blir spennende å følge en klasse ut. Da ser vi kanskje resultater*
- *Målet er å bevisstgjøre elevene selv hvordan de lærer best og hva som fungerer for hver enkelt*
- *Håpet er jo at det blir mindre av skoletapere. MILL passer godt til tilpasset opplæring. Nå har alle noe etter sitt behov.*

4 OPPSUMMERING OG KONKLUSJON

Som oppsummering kan vi si at det har skjedd mye viktig arbeid i MILL på ulike nivåer som har styrket prosjektet:

- Skolene har i større eller mindre grad kommet i gang med tiltak som involverer alle lærerne. For eksempel nevnte vi tidligere at både barnetrinn og ungdomstrinn skal utforme en progresjonsplan i MILL. Andre konkrete aktiviteter er å bruke mappevurdering aktivt i alle klasser ved en skole. Slike konkrete arbeidsoppgaver mener vi kan øke interessen og motivasjonen for MILL ytterligere i kollegiet
- Det har vært rom for å ønske seg kurs i ulike temaer. Deltakerne uttrykker stor tilfredshet med kursene de har deltatt på. Ressurspersonene er fornøyde med den oppfølgingen de har fått. Prosjektledelsen får ros for god kommunikasjon og imøtekommenhet
- MILL begynner å sette spor i klasserommene gjennom fysisk utforming/møblering og ved at variert undervisningsmateriell er tilgjengelig for elevene, men også ved at elevene har begynt å bruke ulike læringsstiler og læringsstrategier i læringsarbeidet. Det er rimelig å anta at ved å se nytten av MILL, vil motivasjonen for å lære mer øke, også hos elevene
- I intervjuene viser respondentene at de er optimistiske på MILL-prosjektets vegne. De har tro på prosjektet og at dette på sikt vil ha positiv effekt på elevenes læringsutbytte og læringsresultater. "User's commitment" (Miles & Huberman 1984) som er en viktig forutsetning for at utviklingsarbeid skal lykkes, ser ut til å ha økt i løpet av den tiden som har gått siden forrige evaluering.

Vårt datagrunnlag er for lite til at vi kan komme med bastante konklusjoner angående status og kritiske suksessfaktorer i MILL. Hovedinntrykket er at stemningen er positiv og at deltakerne har forventninger til at MILL på sikt kan bedre elevenes læringsutbytte. Forfølger vi Kirkpatrick's (1998) beskrivelse, lover det godt at så mange gir uttrykk for at de er fornøyde med programmet (reaksjon). Flere gir også uttrykk for at de har lært noe i MILL som de benytter i egen praksis (læring og atferd). Men det er først i neste fase at det deltakerne har lært og tilegnet seg av kunnskaper skal implementeres for fullt i klasserommene. Slik vi ser det, er det en spennende og kritisk fase som prosjektet nå går inn i.

Aktuelle utfordringer i fase 2 av MILL-prosjektet er slik vi ser det:

- Hvordan kan MILL imøtekomme ungdomstrinnets behov og ønsker?
- Hva kan gjøres for å tilpasse de fysiske omgivelsene i skolene til MILL-praksis? Hvilke behov for veiledning/ressurser har de enkelte skolene?
- Hvor ulik takt skal prosjektledelsen tillate skolene å gå i?
- Hva skal forventes av endret praksis i neste fase? Hva skal være kriterier/indikatorer på at målene er nådd?

REFERANSER

- Dalin, Per (1994): *Skoleutvikling. Teorier for forandring*
Oslo: Universitetsforlaget
- Huberman, A.M. & Miles, A.M. (1984): *Innovation up close: how school improvement works*
New York: Plenum Press
- Kirkpatrick, G.L. (1998): *Evaluating training programs: the four levels*. San Fransisco: Berett-Koehler Publishers Inc
- Moxness, E. (1986): *Styringsreformer i en statlig sektor: utviklingen av nye styringsprisipper innenfor Televerket. Intensjoner og resultater*.
Oslo: UiO/Ustat

Vedlegg

Intervju – MILL – høst 2004

Skoleledelse (rektor/undervisningsinspektør):

1. Generelle synspunkter på hvor MILL står nå? Hva mener du om strategien som er valgt - fungerer den slik dere var forespeilet?
2. Hvilke kvaliteter mener du det ligger i organiseringen (ungdomsskolekretser)? Hvilke beslutninger tas i nettverket? Hos deg som rektor? Hvordan opplever du kommunikasjonen med prosjektledelsen? Er det informasjon du har savnet? Hvordan spres informasjonen ved skolen?
3. Utfordringer ved egen skole (angående personale, foreldre, elever, fysiske rammevilkår). Er det forhold ved din skole som du mener betyr spesielle utfordringer ved implementeringen av MILL?
4. Lokale tiltak som er gjennomført eller planlagt (skolenivå) Hvilke tiltak har vært gjort ved din skole? Hvilke tiltak har dere planlagt å sette i verk?
5. Egen rolle i prosjektet
Hvilke oppgaver tilfaller deg som rektor i prosjektet?
Kompetansebehov?
6. Synspunkter på innholdet i MILL (MI, Læringsstiler og lignende)
Hva mener du om det teoretiske grunnlaget man skal arbeide etter i MILL?
7. Hva mener du dere har lyktes med ved skolen?
8. Mener du at dere nå kan se positiv effekt blant lærere og elever?
9. (Trivsel, læringsresultater, samarbeid og lignende)
10. Hva er utfordringen videre i neste fase?

Ressurspersoner-

1. Generelle synspunkter på hvor i prosessen dere nå er. Hva er ditt hovdeinntrykk?
2. Synspunkter på organisering, styring og ansvar
Hvilke kvaliteter mener du det ligger i organiseringen (ungdomsskolekretser)? Hvilke beslutninger tas i nettverket? Hos deg som ressursperson? Hvordan opplever du kommunikasjonen med prosjektledelsen? Er det informasjon du har savnet? Hvordan gir du informasjon videre?
3. Spesielle utfordringer ved skolen (angående kollegaer, foreldre, elever, fysiske rammevilkår, regler og bestemmelser)
Er det forhold ved din skole som du mener medfører spesielle problemer for implementeringen av MILL?
4. Lokale tiltak som er gjennomført eller planlagt (skolenivå og klassenivå).
Hvilke tiltak har vært gjort ved din skole? Hvilke tiltak har dere planlagt å sette i verk? Hva vil du fremheve som spesielt vellykket?
5. Egen rolle i prosjektet.
Hvilke hovedoppgaver tilfaller deg som ressursperson i prosjektet? Er disse slik som forventet? Er det ansvarsområder du svaner, eller som du mener andre burde ha ansvaret for?
6. Kompetansebehov.
Hvilke behov har du nå for kompetanseheving? På hvilke områder? Hvordan vurderer du de kursene du har deltatt på?
7. Forventninger til MILL – fremtidsperspektiver. Har MILL utviklet seg slik du hadde forespeilet deg? Positive overraskelser?
8. Hvilken effekt mener du at MILL har hatt (eller kan ha) på elevenes læringsutbytte? Holdninger hos elevene til MILL?
9. Hva mener du er de største utfordringene videre ved din skole?

Lærere

1. Generelle synspunkter på MILL.
Kan du si litt om hvor MILL-programmet nå står? Hva mener du om strategien som er valgt? Kostnader i prosjektet (tid/ressurser)? Ditt hovedinntrykk?
2. Synspunkter på organisering, styring og ansvar.
Hvilke kvaliteter mener du det ligger i organiseringen (ungdomsskolekretser)? Hvilke beslutninger tas i nettverket? Hos deg som lærer? Hvordan opplever du kommunikasjonen med ledelsen, med ressurspersonene ved skolen? Er det informasjon eller veiledning du har savnet?
3. Utfordringer ved egen skole og i egen klasse (angående personale, foreldre, elever).
Er det forhold i din klasse/din skole som du mener betyr spesielle utfordringer ved implementeringen av MILL?
4. Tiltak i egen klasse som er gjennomført eller planlagt
Hvilke tiltak har vært gjort i din klasse? Hvilke tiltak har du planlagt å sette i verk? Har dette vært vellykket?
5. Egen rolle i prosjektet.
Hvilke oppgaver tilfaller deg som lærer (klassestyrer, timelærer) i prosjektet? Er det ansvarsområder du savner eller ansvarsområder som du mener andre bør overta?
6. Kompetansebehov.
Hvilke behov har du for kompetanseheving? På hvilke områder? Hvordan vil du vurdere de kursene/samlingene som har vært?
7. Forventninger til MILL – fremtidsperspektiver.
Hva mener du har kommet (vil komme) ut av MILL-programmet? Hva kan MILL tilføre skolene, lærerne og elevene på sikt?
8. Kan MILL ha positiv effekt på elevenes læringsresultater? Elevenes motivasjon til å lære? Holdninger til skolen? Har du kunnet identifisere denne type effekt?

Elever

1. Hvordan er det å være elev ved skolen?
2. Hva vet dere om MILL (læringsstiler, læringsstrategier, mange intelligenser)?
3. Hvilket utbytte har du som elev av å kjenne til MILL (Bruk av læringsstiler og læringsstrategier, innredning av rom, lys, lyd, osv.)?
4. Bruker dere noe fra MILL i klassen? Eventuelt i hvilke fag? Når dere arbeider hjemme?
5. Er det enkelte fag hvor MILL passer bedre enn i andre?
6. Ønsker dere at skolen fortsetter med MILL, eventuelt hvorfor?
7. Føler du at du har innflytelse på undervisningen og de arbeidsmetodene som benyttes?
8. Tror du at for eksempel å bruke varierte læringsstrategier/læringsstiler kan hjelpe deg til å få bedre resultater/karakterer i fagene?
9. Har du forbedringsforslag til MILL-prosjektet? Hva kan gjøres bedre? Er det noe du savner av for eksempel utstyr, læremidler m.m.?